

Bankok és pénzügyi válságok az ókori Rómában

Jean Andreau: *Banking and Business in the Roman World*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999. 1–176. old.

A Kr. e. I. században a szenátorok pénzügyi spekulációtól volt hangos Róma városa, ami – gondoljunk csak *Caesar* és *Crassus* esetére – politika válságot is okozott. Ez idáig egyetlen mű sem mutatta be Róma pénzügyi életét és bankviszonyait a maga teljességében.

Jean Andreau (Párizs) *Banking and Business in the Roman World* (Bank és üzlet a római világban) című munkája hosszú időszakon kalauzol minket végig, az első, Fórum-menti pénzváltó pultok megjelenésétől (Kr. e. 318–310) egészen a principátus végéig (Kr. u. 284). A szerző nem pusztán a vizsgált időszak tekintetében szab éles határokat vizsgálódásainak, hanem azt is hangsúlyozza előszavában, hogy e munka keretei között Róma állami közpénzeit nem vizsgálja, hanem kifejezetten a magánszféra pénzügyi életét veszi nagytitka alá.

Az olvasó helyzetét nagyban megkönnyíti – különösen, ha kevésbé járatos a római „bankszakma” latin terminológiáinak erdejében –, hogy a könyv elején mintegy 120 latin kifejezést tartalmazó szómagyarázatot talál, melyet egy olyan lista követ, melyből kiderül, mennyit is értek a korabeli római pénzérmék, pénzegységek. Megtudhatjuk, hogy mely periódusban hány ast ért egy *sestercius* vagy egy *denarius*, és tájékoztatást kapunk az átváltási arányokról, nem utolsósorban pedig arról, hogy a pénzérmék bronzból, ezüstből vagy aranyból készültek-e. A mű során felbukkanó számos földrajzi név közötti eligazodást pedig mindezen neveket feltüntető térkép teszi könnyebbé.

Andreau a művét bevezető I. fejezetben – a pénz, mint általános értékmérő gazda-

sági-társadalmi szerepét ecsetelve – rámutat, hogy a pénz már az ókori Rómában sem pusztán fizetőeszköz volt, hanem alapvetően ez határozta meg a társadalmi berendezkedést, a társadalmi jólétet. Felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy míg a történelem során többször is előfordult, hogy a pénzen kívül más fizetőeszköz volt forgalomban (például a váltó), addig az ókori Rómában az egyetlen fizetőeszközként a vert pénz volt ismeretes, de – hangsúlyozza a szerző – ez semmiképp sem jelenti azt, hogy a rómaiak mindenért készpénzzel fizettek volna. A köztársaság korának végén elterjedté vált az, hogy a gazdagok – különösen a szenátorok és a lovagok – kamat ellenében nagyobb pénzösszegeket adtak kölcsön. E pénzkölcsönöket azonban semmiképp sem szabad összetévesztenünk a bankügyletekkel. Andreau egész műve során különös hangsúlyt helyez arra, hogy éles határt húzzon a római elit által folyósított kölcsönök és a hivatásos bankárok kölcsönügyelei közé, és ezen törekvése leginkább abban nyilvánul meg, hogy mind a társadalmi elit, mind pedig a bankárok pénzügyi tevékenysége önálló fejezetet nyer munkájában. A két nagy csoport közötti különbség nemcsak az egymástól igencsak eltérő társadalmi pozíciójukban mutatkozik meg, hanem abban is, hogy a bankárok tevékenysége – ellentétben az elit pénzembeivel – nem korlátozódott „pusztán” saját vagyonuk befektetésére, és az azon alapuló hitelezésre, hiszen a bankárok, mint hivatásos letétkezelők, a náluk elhelyezett összegeket is „beforgatták”, kölcsönként továbbadták, azokból ügyfelük érdekében pénzkifizetéseket teljesítettek. E csoportok elhatárolása tekintetében – számos korabeli jogforrást megvizsgálva – a szerző arra a következtetésre jut, hogy a bankárok – szemben más pénzügyi csoportokkal – jogosultak

voltak ügyfeleik részére ún. folyószámlát (*ratio*) nyitni.

Andreu álláspontja szerint az önmagában azonban nem elegendő, ha csak a gazdag üzletemberek és a hivatásos bankárok csoportja között teszünk különbséget. Róma üzleti világa rendkívüli társadalmi sokszínűséget mutat, és maguk a „nem hivatásos” üzletemberek sem fértek meg egymás mellett: elkülönült egymástól a szenátorok és a lovagok rétege is. Különválásukat nem egyszerűen eltérő jogállásuk és jövedelmi viszonyaik okozták, hanem az is, hogy különféle gazdasági, pénzügyi tevékenységeket űztek, és ügyfélkörük is jelentősen különbözött egymástól. A másik nagy csoport tagjai, tehát a pénzügyekkel „professzionálisan” foglalkozók, maguk is bizonyos rétegződést mutatnak, mely leginkább társadalmi pozíciójukban tükröződött. Talán meglepő, de a Rómában felbukkanó és hivatásszerűen pénzügyletekkel foglalkozók – s ez igaz a bankárokra is – nem sorolhatók be a római társadalom egyetlen privilegizált osztályába sem. Olyan „mesteremberek” voltak, akik pult mögött álltak vagy üzletben dolgoztak gondosan betartva az üzlet nyitvatartási rendjét, tanoncként tanultak bele a pénzügyekbe, és tevékenységük során végig kötve voltak számos szakmai szabályhoz.

Ezzel ellentétben a társadalmi elit azon tagjai, akik vagyonukat kamatos kölcsönök nyújtásával igyekeztek gyarapítani, nem álltak senki alkalmazásában, a maguk uraiként kezdték hitelezői tevékenységbe, azzal természetesen bármikor fel is hagyhattak, helyzetüket az is előnyösebbé tette, hogy nem voltak szakmai előírások betartására kötelezve, hiszen e csoportnál – bármilyen furcsán hangzik is – éppen a professzionalitás hiányzott. Andreu könyvének 2. fejezetében ezen társadalmi elit pénzügyi tevékenységét tárja elénk. Itt főként olyan irodalmi forrásokra támaszkodik, amelyekben hitelesen tükröződik a gazdag rómaiak gondolkodásmódja, különösen ami vagyonuk gyarapítását célzó törekvéseiket illeti.¹ A pro-

fit utáni sóvárgásuk döntő tényezőnek bizonyult abban, hogy legtöbbjük *creditor*ként igyekezett megsokszorozni örökségét, vagyónát. Maga Cicero is gyakran hitelezett, méghozzá nagy összegeket, de oly módon, hogy egy hozzáértő üzletembert, a Puteoliban élő Cluviust hívta segítségül közvetítőként.² A szenátorok és lovagok hosszú időt töltöttek távol Rómától és Itáliától, ezért olyan megbízható embereket (*procurator*) fogadtak fel, akik ilyenkor elintézték helyettük pénzügyeiket, szemmel tartották vagyonukat. Cicero Atticust bízta meg e feladatokkal, aki Kr. e. 65-től, Itáliába való visszatérése után kezdte meg üzleti tevékenységét, de nemcsak Quintus, hanem Marcus Cicero szolgálatában állt, sőt Cato, Hortensius és még számos római lovag pénzügyeit is intézte. Figyelemreméltó továbbá a szerző azon feltételezése, hogy az elit pénzemberei maguk nem tekintették vagyonukat tőkének, annak ellenére, hogy e vagyontömegek a gazdasági folyamatokban nyilvánvalóan ezt a funkciót töltötték be.

Ezzel ellentétben, a hivatásszerűen bankárként tevékenykedők – akikkel a munka 3. fejezete foglalkozik – úgy fogták fel, és úgy is kezelték a náluk letétbe helyezett pénzösszegeket, mint üzleti tőkéjüket, és bizonyos tekintetben az ő „hozzáállásuk” és tevékenységük áll a legközelebb ahhoz, amit ma modern értelemben vett tőkének nevezünk. A korabeli bankárok tevékenységének vizsgálatát is egy „választóvonal” meghúzásával kezdi a szerző. Élesen megkülönbözteti a görögök lakta birodalmi területek, és az itáliai, illetve latin nyelvű provinciák bankárainak tevékenységét azzal, hogy leszögezi: a görög *trapeziták* semmilyen szerepet nem játszottak az árverések lebonyolításánál, ellentétben az itáliai *argentarius*okkal. Mindehhez hozzáfűzi, hogy amíg a latin provinciák átvették az itáliai pénzügyi szokásokat, és e tekintetben viszonylag egységes képet mutatnak, addig a Birodalom görög területein tovább éltek a helyi szokások, nem is beszélve Egyiptomról és Palesztináról, melyek pénzügyeik te-

¹ Liv. 6. II- 20., Cic.pro Cluentio 13,38-9., Plautus, Asin 428-30.

² Cic. ad Att.6.2

kintetében végig saját, korábbi szokásait követték.

Andreau már e fejezet keretében – és később részletesebben a 9. fejezetben is – taglalja, milyen nehéz időkön ment át a „bankszakma” a Kr. u. 3. század második felében, hangsúlyozva, hogy a pénzügyi válság különösen a Birodalom latin nyelvű területein érezte leginkább hatását. A fém-pénzek értéke rohamosan csökkent, az árak emelkedtek, a bankárok, hasonlóan az alacsonyabb sorból származókhoz, folyamatos likviditási gonddal küzdöttek. Helyzetük súlyosságát jól tükrözi az a tény, hogy Itália Róman kívüli területeiről – néhány nagyobb kikötőváros kivételével, mint *Ostia*, *Portus*, *Aquileia* – a Kr. u. 2. század első éveit követően nem maradtak ránk olyan nyomok, amelyek *argentarius*ok jelenlétéről tanúskodnának. A szerző megállapítása szerint a *co-actores argentarii* – tehát azok, akik nemcsak lebonyolították az árveréseket, hanem meg is hitelezték a dolog vételárát, sőt e hitelek behajtásáról is gondoskodtak – a Kr. u. 3. század folyamán teljesen el is tűntek az antik pénzvilág korábban színes palettájáról. Ugyanezen fejezetben kerül elemzésre a *receptum argentarii* jogintézménye mint – a bankár, ügyfele és egy kedvezményezett harmadik személy közötti – háromoldalú jogügylet. E bankári *receptum*, a bankár olyan nem címzett jognyilatkozata volt, amely lehetővé tette ügyfele tartozásának átvállalását, méghozzá úgy, hogy nem volt szükség az utalványozó közreműködésére.³ Végül a szerző röviden jellemzi a bankárok társadalmi pozícióját, hangsúlyozva, hogy legtöbbjük olyan *libertinus* volt, akik felemelkedési lehetőségükben bízva kezdtek pénzügyi tevékenységbe. Főleg a felszabadítottak körében figyelhetők meg a bankügyletekkel foglalkozó dinasztikák, ahogyan azt a munka 6. fejezetében látjuk, amely egy pompeji bankár-dinasztia, a *Sulpici* család pénzügyeit tükröző viaszostáblákat vizsgálja. Az bizonyos, hogy szenátorokat nem találunk a római bankárok között, ők

rangjukon alulinak találták a bankári „mesterség” űzését, a nők pedig kifejezetten el voltak tiltva e foglalkozástól.⁴

Andreau nem pusztán a két nagy csoport, a társadalmi elit és a foglalkozásszerűen banküggyel foglalkozók között tesz különbséget munkájában. Önálló fejezetet szentel (4. fejezet) azon csoportnak, amelynek tagjai ugyan pénzügyi tevékenységet folytatnak – méghozzá igen nagy volumenű üzleteket bonyolítanak –, de nem tekintendők bankárnak. E legnagyobb üzletemberek tehát nemcsak az *argentarius*ok és *nummularius*ok – azaz kifejezetten a pénzváltással, valutaügyletekkel és érmevizsgálattal foglalkozók – soraiba nem tagolhatók be, hanem az elithez sem tartoztak, nem tartozhattak, mert életvitelük, üzletvitelük módja jelentősen eltért az arisztokráciától, de jó esélyük volt arra, hogy elvegyüljenek a birodalmi elit szenátorai és lovagjai között. Legtöbbjük olyan *negotiator* volt, aki Itálián kívül telepedett le és onnan intézte üzleti tevékenységét. A szerző számos példával illusztrálja üzleteik nagyságrendjét: a *nucerai Publius Sittus* például még azt is megtehetette, hogy *Mauretania* királyának adjon kölcsön.⁵ Andreau újabb példaként *Vespasianus* császár családját mutatja be. *Vespasianus* nagyapja, *T. Flavius Petro* még bankár volt, de apja, *T. Flavius Sabinus* már a pénzügyek más területén, adóbérlőként találta meg számítását Ázsiában, és emellett kamatos kölcsönöket folyósított szerte *Helvetiában*.⁶ Lovagnak ugyan nem volt lovag, de sikerült feleségül vennie egy lovag lányát. Az ázsiai adóbeszedők társaságában betöltött kulcspozíciója miatt, és arra tekintettel, hogy elismert hitelező volt, a Birodalom legnagyobb üzletemberei közé tartozott.

Az 5. fejezetben Róma pénzügyi életének mindazon résztvevői kerülnek bemutatásra, akik rabszolgaként vagy *libertinusként* egy-egy üzletember vagy bankár szolgálatában álltak. Egy *libertinus* ugyanúgy tevékenykedhetett ügynökként (*institor*), mint ha szabadon született volna. A szabadok,

³ A *receptum argentarii*ről részletesen lásd: Földi A.: Kereskedelmi jogintézmények a római jogban. Budapest, 1997. 229–237.

⁴ Lásd: D. 2.13.12.

⁵ Cic. pro Sulla 20.56–9.

⁶ Suet. Vesp. 1.2.

valószínűleg a *libertinusok patronusai* főként csendestársként léptek üzleti kapcsolatra a *libertinusokkal*: pénzt kölcsönöztek *libertinusuktól*, és *libertinusuk* közvetítésével maguk is megjelenhettek hitelezőként a „pénzpiacra”. Más volt azonban a rabszolgák helyzete, akik vagy közvetlenül uruk szolgálatában álltak, vagy *institor*ként, azaz uruk ügynökeként annak üzetében dolgoztak, vagy pedig *peculium* kezelésével voltak megbízva. A szerző a legrészletesebben azon rabszolgák helyzetét elemzi, akik közvetlenül *dominusuk* szolgálatában álltak. Ők *arcarius*ként, *dispensator*ként, vagy *actor*ként tevékenykedhettek. Az *arcarius* olyan pénztáros volt, aki – Andreau feltételezése szerint – értett a pénzügyi vizsgálatához és esetleg a pénzváltáshoz is. Az *arcariust* vonták be a legkisebb mértékben a pénzügyi tranzakciókba, és személyes nyeresége is csak akkor volt, ha kapott valamilyen jutalmat munkájáért *dominusától*. Vele ellentétben az *actor* és a *dispensator* már sokkal kedvezőbb helyzetben volt, ugyanis párhuzamosan *dominusával* saját, személyes üzletvitelt is folytathatott, amellyel jó eséllyel kereshetett pénzt magának. A *dispensatorra* általában nem a „bolt” ügyei voltak bízva, hanem *dominusa* háztartásának ügyeiért volt felelős, különös tekintettel a kiadások adminisztrálására. Ő volt az, aki kifizette a számlákat és vezette a kiadások jegyzékét.⁷ Andreau az *actort* tulajdonképpen *dominusa* képviselőjeként határozza meg, aki a rábízott üzlet vagy ingatlan pénzügyeiért volt felelős, de azt is jelzi, hogy a pénzügyi tranzakciókban betöltött szerepéről nem sokat tudunk.

A 6. fejezetben a szerző röviden beszámol a *murecinei* viaszostáblákról mint olyan pompeji leletről, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy napjainkban viszonylag sok adat áll rendelkezésünkre az ókori *argentariusok* ügyleteiről. 1959-ben ugyanis, amikor a Nápolyt Salernoval összekötő autópút épült, ráleltek egy olyan ókori ház nyomaira, amely a Vezúv Kr. u. 79-es kitörése nyomán omlott össze, viszont – a vesszőkosaraknak köszönhetően – számos, írásos

feljegyzést tartalmazó viaszostáblát őrzött meg az utókornak. A táblák a *Sulpici* családnevű *puteoli* bankár-dinasztiától származnak, ezért a leletet Camodeca – mint a táblák újraszámozója – nyomán *TPSulpici*ként, azaz *Tabulae Pompeianae Sulpiciorum*ként ismerjük.⁸ Bove,⁹ Wolf és Crook munkáira¹⁰ és természetesen Camodeca legújabb olvasatára támaszkodva ad Andreau tájékoztatást arról, hogy a *Sulpicii* hitelügyleteiben az adósok főként *peregrinusok* voltak, amire a táblákon megjelenő nevekből lehet következtetni (például *miloi Euplia*, *alexandriai Tryphon*), de van olyan tábla is, ami arról tanúskodik, hogy egy *Phosphorus Elpidianus* nevű rabszolga nagy összegű, 94 000 *sesterciusra* rúgó kölcsönt folyósított a „*Sulpicii* banknak”.

A 7. fejezet a munka legrövidebb, de talán legérdekesebb része. Valószínűleg ez azzal magyarázható, hogy témája a *tessarae nummulariae*. Ezek olyan ritka tárgyai az ókori Rómának, amelyek keletkezését és funkcióját sokáig homály fedte, és ami csekély tudomásunk is van róluk, azzal kapcsolatban is megoszlanak a szakirodalomban olvasható vélemények. A *tessarae nummulariae* csontból, elefántcsontból, ritka esetben pedig bronzból készült kis rudak, amelyek hossza 3–10 cm, szélessége pedig 7–12 mm között változott. Legtöbbjük tartalmazott feliratot is, főleg rabszolgák neveit, de ezek *dominusainak* nevei is előfordulnak rajtuk. Mindössze 160 *tessarae nummulariae*t találtak meg, hat kivételével mind egyiket Rómában, illetve Itáliában. 139 közülük dátumot is tartalmaz, ezek Kr. e. 96 és Kr. u. 86 közöttiek. A legtöbb ma is meglévő *tessarae nummulariae* a Kr. e. 79–40 közötti periódusból származik. Andreau munkája nyomán bepillantunk abba a folyamatba, amelynek eredményeként ma már

⁸ Camodeca, G.: Per una riedizione dell'archivio puteolano dei Sulpici'. Puteoli, 1988–89.

⁹ Bove, L.: Documenti di operazioni finanziarie dall'archivio dei Sulpici, *Tabulae Pompeianae di Murecine*. Naples, 1984.

¹⁰ Wolf, J. G. – Crook, J. H.: *Rechtsurkunden in Vulgarlatein aus den Jahren 37–39 n. Chr.* Heidelberg, 1989.

⁷ Gaius Inst. I.122.

szinte teljes bizonyossággal tudjuk, mire is szolgáltak ezen apró tárgyak az ókori Rómában. A 17–18. században, amikor először kutatták fel a csontdarabok eredetét, az volt az irányadó vélemény, hogy – bőrdarabra fűzve – a gladiátorok viselték magukon, megtestesítve azt, hogy már elnyerték szabadságukat. Fordulat a 19. században következett be, amikor Rudolf Herzog azon feltételezése nyert elismerést, hogy az írást tartalmazó csontdarabok a pénzérmék értékének, hitelességének vizsgálatával állnak szoros összefüggésben. A rajtuk található nevek pedig azon *nummularius*ok nevei, akik az eléjük vitt pénzes zacskók tartalmának alapos vizsgálata után e zacskókat a csontrudacskák segítségével lezárta, mintegy hitelesítve azokat, illetve a pénzérmék nemesfém tartalmát, súlyát, értékét. Andreau azért tartja fontosnak ezt a gyakorlati kérdést is megvizsgálni, mert feltételezése szerint a *tesserae nummulariae*val hitelesített pénzösszegek csak a legritkább esetben kerültek úgy felhasználásra, hogy a zacskókat kinyitották volna. A pénzérmék külön-külön nem „vándoroltak ki” a kereskedelmi forgalomba, hanem egy összegben kerültek – lehetőként – egy bankárhoz vagy más üzletemberhez, aki szintén egy egységként kezelve a zacskó tartalmát adta tovább, esetleg helyezte el egy templomban vagy állami kincstárban.

A 8. fejezetben azt taglalja Andreau, hogy a római állam mikor és milyen eszközökkel befolyásolta a magánszféra pénzügyeit. Ide tartoznak azok az esetek, amikor a római hatóságok a pénzügyi tevékenységeket korlátozó szabályokat léptettek életbe, illetve maximálták a kamatlábakat. Ezekre az intézkedésekre különösen olyan években került sor, amikor pénzügyi válságot élt át Róma (például Kr. e. 350 és 340). Andreau elsősorban a Kr. e. 342-i *lex Genucia* és a Kr. e. 88-i *lex Cornelia Pompeia*t vizsgálja, amely a *lex Genucia* után újra 12%-ban maximálta a kamatlábakat. E törvényeken túl számos *senatusconsultum*ot is említ, amelyek – a polgárháborúk és pénzügyi krízisek idején – korlátozták a magánosok hitelügyleteit.

A pénzügyi válságok témája vezet át bennünket a 9. fejezetbe, ahol tovább elemzi azokat az eszközöket, melyekkel maga a római állam reagált a már birodalmi szintű gazdasági válságokra. Andreau azt az eszközt választja e kérdés vizsgálatánál, hogy megkülönbözteti egymástól a „normális” periódusokat és a válságos időszakokat. Válságos időszaknak csak azokat a periódusokat tekinti, amikor nemcsak fizetési és likviditási gondokkal küzdött Róma, hanem a lakosság tömeges eladósodását is tapasztaljuk. Különösen elmélyült a válság Kr. e. 193–192-ben, a Kr. e. 80-as években, Kr. e. 63-ban, Kr. e. 90-ben és Kr. u. 33-ban, mely években Róma pénzügyi helyzetét *senatusconsultum*ok sorozatával igyekezett orvosolni. A szerző ezen krízisek közül a *Tiberius* császár uralkodása alatt bekövetkezett Kr. u. 33-i válságot elemzi részletesen. *Tiberius*, látva a pénzügyek súlyosbodását, *Julius Caesar* azon törvényét újíttotta fel, amely a magánszemélyek által nyújtható és elfogadható kölcsönösszegeket maximálta. *Tiberius* törvényének tilalmait minden szenátor kisebb-nagyobb mértékben áthágta, mire a császár 18 hónap haladékot adott arra, hogy pénzügyeiket „rendbe tegyék”. Feltételei között szerepelt az is, hogy a kölcsönzött pénz legalább 2/3-át itáliai földbirtokokba kellett (volna) fektetniük, mely rendelkezés célja az itáliai termőföldek hirtelen értékcsökkenésének megelőzése volt. Törekvései ellenére a válság elmélyült, és Róma komoly készpénzhiánnyal küzdött, melyet nagy mennyiségű új pénz forgalomba hozatalával igyekeztek orvosolni.

A munka 10. fejezete átfogóan mutatja be a római állam pénzügyi tevékenységének azt a részét, ahol az állam ügyfelei magánszemélyek voltak, hangsúlyozva, hogy nem kíván kitérni a közpénzek, állami kiadások és adók részletes elemzésére. Andreau itt arra keresi a választ, hogy milyen gazdasági tevékenységet végzett az állam a magánszféra bevonásával, ezek közül melyekből származott a legnagyobb bevétele, ha hitelezett pénzt, ezt kinek tette, és szorult-e maga a római állam hitelre. Megállapítása szerint az állam a közösségi tulajdon fel(és ki-)használásával igen sokrétű üzleti tevé-

kenységet „űzött”: a hatalmas kiterjedésű közföldök bérbeadásából, a hadseregnek való „beszállításból”, közművekbe és középületekbe való beruházásaiból hatalmas bevételt nyert, de a legnagyobb pénzüsszegekhez az adóbérlők által jutott, emellett nagy profitot hozott az állami „pénzverdék” és pénzváltó helyek tevékenysége, illetve a Birodalom más városainak engedélyezett pénzverése is. E fejezetben követhetjük végig lépésről lépésre azt a közel húsz évet, a második pun háború időszakát (Kr. e. 218–201), mely periódus alatt szerkezetileg teljesen megváltozott az ókori Róma pénzügyi rendszere. Kr. e. 216-ban például a *syracuse-i Hierontól* kellett Rómának pénzt és bűzát kölcsönkérnie,¹¹ Kr. e. 215-ben az adóbérlők hiteleztek neki, Kr. e. 205-ben pedig nagy közföldeket volt kénytelen az állam áruba bocsátani. A helyzet megoldásában fontos szerepet játszottak a magán-szféra bankárai, de azon állami bankok is, amelyek pénzügyleteinél maga a város volt az egyik fél.

A 11. fejezet azt a problémát tárgyalja, hogy a szakirodalom milyen ellentmondásosan viszonyul a Római Birodalom gazdaságtörténetéhez, pénzügyi rendszeréhez. Itt kitér a pénzügyi rendszer fejlődése minőségi és mennyiségi kérdéseinek vizsgálatára is, mindezt úgy, hogy hosszú évek vitáit ecseteli, amelyek során két fő irányzat elmélete „csapott össze”. A „modernebb” elmélet szerint – melynek legnevesebb képviselője Michael Rostovtzeff – az ókori római és a 19–20. századi pénzviszonyok között „pusztán” mennyiségi különbség van, az antik társadalom összetétele azt mutatja, hogy a pénzvilág embereit ugyanazon célok motiválták az egyre nagyobb profit elérésére, mint a modern kor emberét: a tulajdon, a jólét és a szociális biztonság utáni vágy, és a kor adta lehetőségeiken belül magas szintre fejlődtek pénzviszonyaik. A másik irányzat – Moses Finley vezetésével – ezzel ellentétben „primitívnek” tartja az antik pénzgazdaságot, ahol nemcsak mennyiségi, hanem komoly minőségi, strukturális hiányosságok vezettek a sorozatos gazda-

sági válságokhoz, és amely olyan belső korlátozó tényezőktől (pl. a Birodalom kiterjedése) „szenvedett”, ami lehetetlenné tett számára egy nagyobb „ugrást”, egy átfogó, strukturális reformot, ennek hiányában pedig összecsaptak az antik pénzvilág „feje” fölött a hullámok, ugyanis elérte fejlődési lehetőségeinek végső határait.

Az utolsó, 12. fejezetben mintegy összegzésként ismét visszatér a szerző annak fejtegetéséhez, hogy a római társadalom különböző csoportjai milyen szerephez jutottak az antik gazdaságtörténetben azzal, hogy a maguk fejlettségi színvonalán színes pénzügyi tevékenységet folytattak. A szenátorok vagyonának egy részét örökségeik, ingatlanvagyonaik képezték, de nem elhanyagolható azon „tőkéjük” sem, amelyet – legálisan vagy nem – politikai hatalmuk révén sokszoroztak meg, és a legnagyobb hitelezőknek tekintendők. A lovagok – különösen a köztársasági kor végén – mind nagyobb szeletet kaptak az állami adókkal való gazdálkodásból, és katonai befolyásuk segítségével pozíciójukat sokáig meg is őrizték. A bankárok, többségükben egyszerű emberként – nagy számban *libertinusként* – ugyanolyan csapásként éltek meg a Birodalom pénzügyi válságait, mint a lakosság jelentős része. Bár az állami hatóságok számos korlátozással hatottak pénzügyeikre, Andreau megállapítása szerint, az állami befolyás mégsem volt olyan mértékű, mint amire a modern gazdaságokban számos példát találunk. A szerző szerint persze nem ez az egyetlen különbség az antik és a modern pénzviszonyok között: az ókori római társadalomban találunk még egy olyan – a szerző szavaival élve – „marginális” csoportot, a legnagyobb üzletembereket, akik ugyan sosem alkottak homogén közösséget, és sem a társadalmi elitnek számító szenátorok, sem a lovagok, sem pedig a hivatásos bankárok közé nem tagolhatók be, „izoláltan” tevékenykedve ugyan, de szerves részét képezték a korabeli pénzvilágnak.

Andreau maga is hangsúlyozza, hogy munkája során sokkal inkább történeti, gazdaságtörténeti szemszögből közelíti meg a római pénzvilág, a bankügyletek elemzését, és kevésbé jogi aspektusból. A fentiek

¹¹ Liv. 23.21.5–6.

alapján mindazoknak ajánlom e könyvet, akik az ókori Róma szociális és gazdasági viszonyai iránt legalább annyira érdeklődnek, mint jogtörténete iránt. Véleményem szerint, jelen munka nem csupán a szakmai közönség számára nyújt új, hasznos és fölöttebb érdekes információkat a korabeli pénzügyi viszonyokról, hanem bátran ajánlható azon történész- és joghallgatónak is, aki kihívásnak tart egy olyan angol nyelvű könyvet fellapozni, elolvasni, amely sok helyütt igen szellemes stílusban világít rá az

ókori Róma pénzügyi elitjének törekvéseire és módszereire. Mindemellett olyan „mesterségekkel” is megismertet a munka bennünket, melyek ugyan szorosan kapcsolódtak a magánszféra pénzügyeihez, de ezeket kizárólag a társadalmi ranglétra alacsonyabb fokain állók űzték, és akiknek szakmai sokoldalúságáról ritkán olvashatunk a római jogi szakirodalomban.

Babják Ildikó

Számunk szerzői

Apor Péter	<i>történész, School of Slavonic and East European Studies, University of London</i>
Babják Ildikó	<i>PhD hallgató, ME, Miskolc</i>
Bácskai Vera	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Bicskei Éva	<i>PhD hallgató, CEU, Budapest</i>
Cieger András	<i>történész, MTA Történettudományi Intézete, Budapest</i>
Csapó Csaba	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Dominkovits Péter	<i>főlevéltáros, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára</i>
Erős Vilmos	<i>történész, DE, Debrecen</i>
Fisli Éva	<i>PhD hallgató, ELTE, Budapest</i>
Jászay Tamás	<i>egyetemi hallgató, SZTE, Szeged</i>
Kövér György	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Majtényi György	<i>levéltáros, MOL, Budapest</i>
Németh Györgyi	<i>történész, ME, Miskolc</i>
Paulinyi Ákos	<i>történész, Darmstadt, Németország</i>
Perényi Roland	<i>PhD hallgató, ELTE, Budapest</i>
Péter László	<i>történész, School for Slavonic and East-European Studies, London</i>
Röckelein, Hedwig	<i>történész, Németország</i>
Szeberényi Gábor	<i>PhD hallgató, SZTE</i>
Zsoldos Endre	<i>tudományos munkatárs, MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézete, Budapest</i>

A fordításokat ROMHÁNYI ZSÓFIA és VAJDA ZOLTÁN készítették.

Köszönjük mindazoknak,

akik személyi jövedelemadójuk 1%-át egyesületünk s így folyóiratunk számára ajánlották fel.

A befolyt 60.934 Ft-ot e számunk nyomdai előállításának költségeihez használtuk fel.

Előre is köszönjük azoknak, akik a következő évben is megtisztelnak bennünket bizalmukkal és támogatásukkal.

Adószámunk: 19079581-2-06.

CONTENTS

Essays

DOMINKOVICS, PÉTER	
The professional biography of an early modern lawyer: János Szepsy (Zepsy)	5
CIEGER, ANDRÁS	
Images and shadows: The personality of Menyhért Lónyay	36
CSAPÓ, CSABA	
Biography and mentalité: The forgotten life of Gedeon Ráday ...	55
BICSKEI, ÉVA	
Diary, visual autobiography, and Künstlerroman: Identity and privacy in the 'Juvenile Diary' of Bertalan Székely	84
PERÉNYI, ROLAND	
"The autobiography of Lajos H, written by himself in the condemned cell:" The memoirs of a nineteenth-century robber and murderer	114
FISLI, ÉVA	
An unknown soldier: János Kurucz (1916–1951) – Attempt at a biography	130
MAJTÉNYI, GYÖRGY	
Memory and personality: On reconstruction of the life story	162
APOR, PÉTER	
Immortalitas Imperator: The birth of the Pantheon of the Labour Movement in Budapest	179

Workshop

ZSOLDOS, ENDRE	
Radó Kövesligethy, Mór Jókai and the Great Andromeda Nebula	206
PÉTER, LÁSZLÓ	
Old hats and closet revisionists: Reflections on Domokos Kosáry's latest works on the 1848 Hungarian Revolution	212

Theory and method

HEDWIG RÖCKELEIN	
The contribution of the psychohistorical method to the "new historical biography"	231
KÖVÉR, GYÖRGY	
The perils of biography	245

Beyond the Borders

“... I am a Slovak historian of Hungarian origin living in Germany...” An interview with Ákos Paulinyi (Interview by NÉMETH GYÖRGYI)	263
A bibliography of Ákos Paulinyi’s works	267
PAULINYI, ÁKOS	
Industrial politics in Hungary and Austria, and the problem of economic integration (1880–1914)	271

Reviews

Hungarian history of the spirit (<i>Miskolczy Ambrus: Szellem és nemzet [Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról]</i>)	
ERŐS, VILMOS	294
Narrating history: Narrativist interpretation of historical texts after the “linguistic turn” (<i>Narratívák 4. A történelem poétikája. Szerk. és vál.: Thomka Beáta</i>)	
SZEBERÉNYI, GÁBOR	298
Outside and inside (<i>Waltraud Heindl – György Litván – Stefan Malfèr – Éva Somogyi, Hrg.: Eliten und Außenseiter in Österreich und Ungarn</i>)	
BÁCSKAI, VERA	305
Aristotle rediscovered (<i>Francis Fukuyama: A nagy széthomlás: Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése</i>)	
JÁSZAY, TAMÁS	308
Banks and financial crises in ancient Rome (<i>Jean Andreau: Banking and Business in the Roman World</i>)	
BABJÁK, ILDIKÓ	314

<i>Authors</i>	321
----------------------	-----

RENDI TÁRSADALOMSZERVEZŐDÉS ÉLETPÁLYÁK – KONFLIKTUSOK (16–17. SZÁZAD)

- Erdélyi Gabriella: „Causa scientiae”
Egy 16. századi tanúvallomási jegyzőkönyv anatómiája
- Dominkovits Péter: Familiárisi szolgálat – vármegyei hivatalviselés
Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán,
gálosházi Récsey (Rechey) Bálint
- Koltai András: Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban
Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)
- H. Németh István: Polgár vagy nemes?
A városok nemesi eredetű lakosainak problematikája
a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében
- Kármán Gábor: Fatányér és kőkorsó
Magyarok és havasalföldiek egy 17. századi svéd diplomata
szemével
- Tóth Gábor: Az elmélet szerkezete és a szerkezet elmélete
Szűcs Jenő középkor-képéről
- Szabó Péter: „Mert a fának van reménysége...”
Csonkolt fák Magyarországon
- Bognár Szabina: Öröklési gyakorlat vizsgálata a századfordulón
Mattyasovszky Miklós és Baross János gyűjtése
- Kovács I. Gábor: „Törzsökös” és „asszimilált” magyarok, „keresztény
allogének” és „zsidók” a dualizmus kori Magyarország
középiskoláiban
Forráskritikai észrevételek Karády Viktor cikkéhez

Társadalomtörténet az Interneten – Korall új honlapja az Interneten: www.korall.org

A Korall 9. száma megrendelhető a szerkesztőség e-mail címén: korall@mailbox.hu,

vagy a kiadóhivatalnál: Korall Szerkesztőség – Új Mandátum Lap- és Könyvkiadó

1134 Budapest, Kassák Lajos u. 9. I./1.

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

*

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén.

A folyóirat előfizetési díja egy évre 1200 Ft.

A lap ára egy szám megrendelése esetén 300 Ft+postaköltség,
könyvesboltban 400 Ft.

*

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Balassi Könyvesbolt, II. ker., Margit utca 1–3.; Eötvös Könyvesbolt, V. ker., Kecskeméti u. 2.; Litea Kft., I. ker., Budavár, Hess A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrássy út 45.; Atlantisz Könyvesbolt, V. ker., Váci utca;
ELTE BTK könyvtár, Piarista köz 1.;
Osiris Könyvesbolt, V. ker., Veres Pálné u.

Szeged: Katedrális Bt.: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27.,
Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Egyetemi könyvtár, Petőfi S. sgt.;
JGYF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.;
Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Miskolc: Fókusz Könyvesbolt, Pátria üzletház;
Bibliofil Kft., Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33.
Pécs: JPTE Iskolaszövetkezet Könyvesbolt, Ifjúság út 6.
Szombathely: Berzsenyi Dániel, Tanárképző Főiskola jegyzetboltja
Károli Gáspár tér

*

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület
6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefon: 62/544-062 (8–12 óráig)

e-mail: aetas@jate.u-szeged.hu

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/aetas/>

Felelős kiadó: Deák Ágnes

Olvasószerkesztő: Benkes Réka

Szerkesztőségi titkár: Tóth Klára

Technikai szerkesztés: Petit Irodalmi Stúdió

A borítót tervezte: Szekeres Ferenc

Nyomdai munkálatok: Officina Press Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 740,- Ft

Előfizetőknek: 600,- Ft

9 770237 179300 6

0 0 2 0 2

Ha a biográfus meg akar felelni a modern biográfia igényeinek, munkája azzal még nincs befejezve, hogy egy személyt pszichológiailag teljes egészében elemez és besorolja őt a társadalmi hierarchiába. Csak ott, ahol az egyénen túlmutatva feltesszük az adott egyén társadalmi reprezentativitására irányuló kérdést, lépjük át a pszichológiai vizsgálat mezejét, s csak ott kezdődik a pszichohistorikus vizsgálat annak tulajdonképpen értelmében. Az általános vonatkoztatási keret lehet egyes esetben a társadalom egy olyan csoportja, mely hasonló társadalmi és/vagy lelki jegyeket hordoz, máskor képezhetik azt a társadalom fölérendelt struktúrái. Függetlenül attól, hogy milyen irányban folytatódik az analízis, itt is tekintetbe veendő, hogy az egyén komplexitása a társadalom komplexitásával, valamint az egyén és a társadalmi közeg közti kapcsolatok komplexitásával függ össze.

Hedvig Röckelein tanulmányát a 231-244. oldalakon olvashatják.